

КАЛІ ПРАВАПІС ЧЫТАЕЦЦА НЕАДНАЗНАЧНА

IF THE SPELLING IS READ AMBIGUOUSLY

В.М. Наумчык

V.M. Naumchik

Рэспубліканскі інстытут прафесіянальнай адукацыі

Мінск, Беларусь

Republican Institute of Vocational Education

Minsk, Belarus

E- mail: viktor_n@list.ru

*А будзе йсці навука туга,
Падгоніць бацькава папруга!*

Я. Колас

У беларускай мове ёсць унікальная літара – “Ў” (нескладовае). Гук, які абазначаецца гэтай літарай, выдзяляе беларускую мову сярод шэрагу іншых моў. «Ў» была ўвекавечана ў граніце 3 верасня 2003 г. падчас дзясятага святкавання «Дзён беларускага пісьменства». Аўтарам кампазіцыі з'яўляецца Ігар Куржалаў – галоўны мастак горада Полацка. Сам помнік быў выраблены на адным з мясцовых прадпрыемстваў. Першапачатковая ідэя помніка належыць беларускаму мастаку каліграфіі, прафесару Паўлу Семчанка. Ў (нескладовае) надае мове непаўторную меладычнасць, характэрную для беларускага гучання – наша мова самая «цудоўная», «напеўная», «няўтратная» і «неўміручая».

Для беларускай мовы літара ў упершыню была прапанавана П.А. Бяссонавым у 1870 г. [1]. У 1874 г. этнограф Павел Шэйн выдае зборнік «Белорусские народные песни». У ім аўтарскі тэкст напісаны па-руску, а аўтэнтычны запіс тэкстаў беларускіх песень – па-беларуску. Тут ва ўсіх выпадках гук [w] перадаецца як ў, напрыклад: *не даў, слаўны, жоўтымь зярномь, а ўзяў вутку, заўтра раненька, нясуць намь бутэлькі поўненькі* [2]. У беларускім пісьменстве літара ў стала ўжывацца з 1890-х гадоў. Але ж як мы зараз ставімся да гэтай літары?

У любой навуцы існуе свой базіс – шэраг асноватворных палажэнняў, на якіх узведзены ўвесь будынак гэтай навукі. Так, напрыклад, класічная механіка грунтуецца на законах Ньютана і прынцыпе адноснасці Галілея. Яе можна выкарыстоўваць для апісання руху вельмі шырокага класа фізічных цел: ад звычайных аб'ектаў макрасвету да аб'ектаў астранамічных памераў і многіх мікраскапічных аб'ектаў. Адна з задач навукі – выпрацоўка і тэрэтычная сістэматызацыя аб'ектаўных ведаў аб рэчаіснасці, аб свеце.

Лінгвістыка – гэта навука пра мову як універсальны інструмент жывых чалавечых зносін. Энцыклапедыі даюць прыкладна такое вызначэнне спецыялістам у галіне лінгвістыкі: «Лінгвістамі часта становяцца людзі, якія сумяшчаюць тонкую моўную інтуіцыю з абвостранай моўнай рэфлексіяй» [3]. Беларуская лінгвістыка прадстаўлена Інстытутам мовазнаўства НАНБ. Менавіта гэты інстытут фармуе літаратурныя нормы беларускай мовы, моўную палітыку дзяржавы.

З 1 верасня 2010 года ўступіў у сілу Закон Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», прыняты 23 ліпеня 2008 года, які зацвердзіў новую рэдакцыю існуючых «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» [4, 5]. Адзін з параграфіў гэтага закона тычыцца прымянення нескладовага *ў* і *у* складовага. Адзначаецца, што «нескладовае *ў* пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем пасля галосных». Такім чынам, аб'ектыўнай падставай прымянення нескладовага *ў* як унікальнай літары беларускага алфавіту з'яўляецца яе літаратурнае вымаўленне. Менавіта яно вызначае выкарыстанне *ў* у беларускай мове. Як адзначаюць даследчыкі беларускай фанетыкі, «чалавек успрымае і вылучае тыя гукі, якія служаць сродкам адрознення слоў у яго мове» [6].

Падкрэслім, што нескладовае *ў* адлюстроўвае перш за ўсё літаратурнае вымаўленне, характэрнае для беларускай мовы, таму «Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» павінны дапамагчы вучню ў правільным літаратурным вымаўленні гуку, звязанага з гэтай літарай. Разам з тым, шэраг тлумачэнняў, прыведзеных у «Правілах», супярэчаць гэтаму правілу. Напрыклад, прапануецца пісаць *крыкі «ўра»*. Іншаземец напэўна прыме такое напісанне, паколькі *ў* ідзе за галоснай. Ён хутчэй за ўсё не задумаецца над тым, ці адпавядае гэта норме літаратурнага беларускага вымаўлення ці не. Гэта механічны падыход, ён непраймальны для жывой беларускай мовы.

А як быць сучасным вучням? Ім прапануецца адмовіцца ад арыентацыі на беларускае вымаўленне і кіравацца алгарытмамі. Так, у калідорах гімназіі № 10 г. Мінска навучэнцам нагадваюць праваліс У-Ў:

П Р А В А П І С У – Ў

- У** – у пачатку слова;
- у пачатку слова, калі яно стаіць пасля слова, якое канчаецца на зычную ці мяккі знак;
- у пачатку слова пасля знаку прыпынку;
- у сярэдзіне і ў канцы слова пасля цвёрдых зычных.

- Ў – з'яўляецца асобным словам і стаіць пасля слова, якое канчаецца на галосную;
- у пачатку слова, калі папярэдняе слова канчаецца на галосную;
- у сярэдзіне і ў канцы слова пасля галосных.

На нашу думку, тры з сямі пералічаных пунктаў выклікаюць сумневы, яны не адназначныя.

І яшчэ адзін прыклад. Разгледзім аднолькавыя сказы з пункту гледжання іх вымаўлення.

- *У 2000 годзе ўзышла новая зорка...*
- *У 2000 г. узышла новая зорка...*

Письмовае адлюстраванне гэтых сказаў рознае. Узнікае пытанне: чаму ў другім сказе ў слове *узышла* не ўжываецца «ў»? Трэба пагадзіцца з тым, што абодва сказы маюць аднолькавую фанетыку. Такім чынам, у другім сказе дапушчана памылка, і слова «ўзышла» трэба таксама пісаць з ужываннем «ў».

Вучні 10-й гімназіі будуць сцвярджаць, што ў прыведзеным прыкладзе няма ніякай памылкі: у (складовае) ў другім сказе знаходзіцца «ў пачатку слова пасля знаку прыпынку, кропкі». Аднак не кожная кропка ёсць знак прыпынку. Кропка ў другім сказе азначае толькі скарачэнне слова *годзе*, і пры вымаўленні яна не адчуваецца і не павінна ўплываць на напісанне слоў у сказе. Думаю, што нам усё ж варта вучыцца мове ў класікаў, а не ствараць штучныя перашкоды для сябе і для вучняў. Менавіта класікі, назіраючы за жыццём беларусаў, старанна адбіраюць узоры беларускага вымаўлення.

Звернемся да Я. Коласа. «Новая зямля» Коласа – неўміручы помнік сялянскага побыту, а таксама ўзор напісання ў:

- *Ну, – кажа раз Міхал, – як будзе?*
- Ўжо (парушэнне п. 1) вучаць дзеці ў школцы людзі;*
- Пара б і нашым за навуку...*

А не – як з гада спушчу скуру!

Ўсё (парушэнне п. 1) разумець павінны самі! –

Яшчэ дарэктар не з'явіўся,

А ўладзя (парушэнне п. 4) хлопцам пабажыўся,

Што ён за вуха ўзяць не дасца,

Няхай лепш возьме яго трасца!

А сам дарэктар, з вузел ростам,

Ў (парушэнне п. 1) сваім уборы бедным, простым,

*У зрэбных портках і кашулі,
Стаяў, як бы яго прыгнулі,
Такім мізэрным і маўклівым,
У халаце суконным сівым.*

Як бачым, Я. Колас не ведаў правіл напісання ў у новай рэдакцыі, прапанаванай Інстытутам мовазнаўства НАНБ, і ў сучаснай школе атрымаў бы невялікую адзнаку. І сапраўды, закон дае неадназначную трактоўку: «нескладовае ў пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем пасля галосных». Гэта нагадвае вядомую фразу: *«Пакараць смерцю нельга памілаваць»*. Аднак у нашым выпадку відавочныя тры варыянты:

– ў пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем (гл. правапіс Я.Коласа);

– ў пішацца пасля галосных (алгарытмічны падыход, характэрны для Google-перакладчыка);

– ў пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем пасля галосных (складаны падыход, які патрабуе дасканаллага ведання беларускага літаратурнага вымаўлення).

Вернемся да нашых дзён. Як усё ж правільна пазначыць найбуйнейшую навучальную ўстанову краіны? Калі кінуць позірк на яе з боку плошчы Незалежнасці, то ўзнікае пытанне: «Чаму так?» На будынку напісана: *«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт»*. Але ж на будынку на вул. Кальварыйскай пішацца *«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт»*. Няўжо журналісты БДУ не ведаюць, як ужываць ў? Ці ўсё ж яны маюць рацыю? Такого ж правапісу прытрымліваюцца і *“Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт”*, і *“Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”*.

Каб падысці да ісціны, зноў вернемся да п. 1 «Правіл». Няхай зараз хто-небудзь паспрабуе так вымавіць слова *«ўніверсітэт»* у спалучэнні *«дзяржаўны ўніверсітэт»*, каб першая літара ў ім гучала як беларускае ў (нескладовае). Аднак у словазлучэнні *«ва ўніверсітэце»* пытанняў нажэстак правапісу няма. Вось чаму механічны падыход (пасля галосных заўсёды пішацца ў) у даным выпадку не адпавядае беларускаму вымаўленню, і журналісты БДУ сапраўды прафесійна аднесліся да гэтай справы.

Імкнучыся разабрацца ў хітраспляценнях правілаў напісання ў, я звярнуўся ў адну з беларускамоўных рэдакцый, разлічваючы на тое, што спецыялісты мне дапамогуць. Аказваецца, што яны ў сваёй працы поўнасю падпарадкоўваюцца нарматыўнаму дакументу і традыцыям і не задаюць пытанняў «Чаму?», «Як так?». Аднак, калі яны адчуваюць ўсё ж цяжкасці ў напісанні асобных слоў і выразаў, то звяртаюцца непасрэдна ў Інстытут мовазнаўства НАНБ. Адзін з запытаў быў такім:

як перакласці на беларускую мову словы «вузовский», «довузовский». Адказ кіраўніка інстытута: «На маю думку, трэба ўжываць словы "ўніверсітэцкі", "даўніверсітэцкі"». Усё добра, але ж апошняе слова выклікае сур'езнае непаразуменне: як па-беларуску яго вымавіць так, каб ў усё ж гучала як нескладовае. Механічны падыход не разглядаецца. Дарэчы, у БДУ ёсць факультэт з такой назвай. Каб вымавіць гэта слова з нескладовай ў, трэба разбіць яго на дзве часткі, але ж тады з пункту погляду фармальнай лінгвістыкі і семантыкі яно гучыць неадназначна.

У адным з энцыклапедычных выданняў чытаем: «*Колькасць чыгуначных вучылішчаў павялічылася з 26 у 1869 годзе да 47 у 1917*». Падкрэсленыя у пры вымаўленні гучаць як ў, аднак на пісьме чамусь ужываецца у складавае, што супярэчыць п. 1 Правіл – пісаць згодна з літаратурным вымаўленнем пасля галосных. Пісьмовае адлюстраванне гукавай абалонкі разбураецца. І вось яшчэ адзін прыклад, запазычаны з найноўшай энцыклапедыі, г. зн. адобраны Інстытутам мовазнаўства: «*У Рас. імперыі да 1917 ўзнагароджанне медалямі выконвалася на аснове Статута гімназіі 1828*» (лічэбнік як фанетычная адзінка не ўлічваецца). Такіх прыкладаў можна прывесці шмат, калі літаратурнае вымаўленне ігнаруецца.

Дарэчы, афіцыйны адказ Інстытута на запыт рэдакцыі не павінен пачынацца са слоў: «На маю думку...». Мовазнаўства – гэта навука, і абавірацца ў ёй трэба не на думку таго ці іншага кіраўніка, нават высокага рангу, а на аб'ектыўныя падставы навукі. У фізіцы такія падставы з'яўляюцца законы захавання, у хіміі – можна абавірацца на перыядычную сістэму хімічных элементаў, яна таксама пабудавана на законах захавання.

Звернемся ды пачатку артыкула: «Лінгвістамі часта становяцца людзі, якія сумяшчаюць тонкую моўную інтуіцыю з абвостранай моўнай рэфлексіяй». Моўная інтуіцыя – гэта адчуванне мовы. Моўная рэфлексія – здольнасць задумвацца над тым, як гучыць наша мова. Гэтыя якасці трэба развіваць у навучэнцаў сумесна з Інстытутам мовазнаўства НАНБ.

ЛІТАРАТУРА

1. Булыка (Bulyka). У нескладовае // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. – Т. 4. –1987. – 377 с.
2. Шейн, П.В. Белорусские народные песни 1874 / П.В. Шейн // Гісторыя Беларусі ІХ-ХVІІІ стагоддзяў. Першакрыніцы [Электронны рэсурс]. – 1874. – Рэжым доступу: <http://starbel.narod.ru/folk/f0037.htm>. – Дата доступу: 10.01.2018.
3. Лингвистика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0...B0>. – Дата доступа: 8.01.2017.

4. Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Закон Рэспублікі Беларусь 23 ліпеня 2008 г. № 420-З. Прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2008 года, адобраны Саветам Рэспублікі 28 чэрвеня 2008 года. Апублікаваны ў Нацыянальным рэестры прававых актаў Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – 2008 г. – № 186, 2/1517. – Рэжым доступу: [http://www.pravo.by/pdf/2008-186/2008-186\(003-066\).pdf#page=1](http://www.pravo.by/pdf/2008-186/2008-186(003-066).pdf#page=1). – Дата доступу: 8.01.2017.
5. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі // 4-е выданне, стэрэатыпнае. – Мінск: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь, 2012. – 144 с.
6. Калпінская, Н.С. Метадычная распрацоўка вучэбных заняткаў па тэме “Тукавая абалонка слова. Стылістычныя магчымасці фанетыкі” / Н.С. Калпінская // Мастэрство online [Электронны рэсурс]. – 2016. – 3(8). Рэжым доступу: <http://gipo.unibel.by/index.php?id=2559>. – Дата доступу: 25 студзеня 2017.

ОТРАЖЕНИЕ ДУХОВНОЙ КАРТИНЫ МИРА РУССКОГО ЯЗЫКА В ПЕРЕВОДЕ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

RUSSIAN SPIRITUAL LINGUISTIC WORLD IMAGE AS REFLECTED IN TRANSLATION INTO ENGLISH

А.Д. Нуретдинова

A. Nuretdinova

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы,
Гродно, Беларусь

Yanka Kupala State University of Grodno,
Grodno, Belarus

E-mail: nuretdi@bk.ru

В начале XXI века важной задачей семантики остается реконструкция *языковой картины мира (ЯКМ)* русского языка. Например, появилось такое направление, как эмотиология, или лингвистика эмоций, оперирующая термином «эмоциональная языковая картина мира» (В.И. Шаховский, С.В. Ионина и др.). Логично предположить существование и других языковых картин мира, отражающих внутренний мир человека, например, чувственная, религиозная, духовная (духовно-нравственная) языковые картины мира. Нет сомнений, что каждая из них обладает своей концептосферой, структурой, спецификой.

Данная статья посвящена такой важной части ЯКМ в целом как духовно-нравственная ЯКМ русского языка. Опираясь на значение слов *духовность* и *нравственность* в словарях В.И. Даля, С.И. Ожегова, Ф.Ф. Ушакова и С.А. Кузнецова, под духовно-нравственной языковой